

УДК 37:343.431(477)(083.97)

О. І. Остапівський,
кандидат психологічних наук, доцент кафедри педагогіки і психології ВІППО;
Л. І. Турчина,
старший викладач кафедри педагогіки і психології ВІППО;
Н. М. Казмірчук,
методист центру практичної психології і соціальної роботи ВІППО;
Ю. Д. Приймак,
методист центру практичної психології і соціальної роботи ВІППО

Упровадження програми виховних заходів з протидії торгівлі людьми «Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція» на Волині

Розглянуто сучасний стан проблеми торгівлі людьми та проаналізовано програму виховних заходів з питань протидії цьому явищу «Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція», її впровадження у Волинській області.

Ключові слова: торгівля людьми, особиста гідність, безпека життя, громадянська позиція, семінар-тренінг.

Ostapiovskiy O. I., Turchyna L. I., Kazmirchuk N. M., Pryimak Yu. D. Implementing the Program of Educational Activities Against Trafficking in Human Beings „Personal Dignity. Life Safety. Civic Position” in Volyn.

The current state of the problem of trafficking in human beings is considered. The program of educational activities on counteraction to this phenomenon „Personal Dignity. Life Safety. Civic Position” and its implementation in Volyn region is analyzed.

Key words: trafficking in human beings, personal dignity, life safety, civic attitude, seminar-training.

Постановка проблеми та її значення. На сьогоднішньому етапі розвитку України проблема торгівлі людьми, що «здійснюється з метою експлуатації, вербування, перевезення, передачі, приховування або одержання людей шляхом викрадення, шахрайства, обману, зловживання владою або уразливістю положення, або шляхом підкупу, у вигляді платежів або вигод», надзвичайно актуальна [2]. Україна є країною походження, транзиту та призначення у торгівлі чоловіками, жінками та дітьми. Зростає також проблема внутрішньої торгівлі людьми.

Аналізуючи дані Міжнародної організації з міграції, лише в 2012–2014 рр., виїжджаючи за кордон у пошуках роботи, укладання шлюбу, могло постраждати від торгівлі людьми понад 40 тис. українців. З 1991 р. по 2012 р., за результатами досліджень, здійснених на замовлення МОМ, від торгівлі людьми постраждало понад 160 тис. українців. Представництво МОМ наголошує на новому виді експлуатації – торгівлі людьми з метою перевезення наркотичних речовин.

Співвідношення виявлених осіб, які постраждали від торгівлі людьми, таке: переважали чоловіки (59 %); 63 % протягом 2014–2016 рр. – люди до 35 років, шестеро з яких неповнолітні; 80 % мають технічну або вищу освіту; 72 % походять із обласних центрів, що відображає загальне погіршення економічної ситуації в Україні. У більшості випадків вербування відбувалося на місцевому рівні через особистий контакт (64 %), інтернет (23 %), газети або вуличні оголошення (18 %). Середня тривалість експлуатації становила від трьох до шести місяців, після чого постраждалих осіб зазвичай відпускали або вони втікали [8].

Основною країною призначення для торгівлі людьми з України є Російська Федерація – 68 % осіб, 17 % – члени Європейського Союзу, з них понад 80 % Польща; 7 % загальної кількості випадків – постраждали від внутрішньої торгівлі людьми, більшість з них піддавались експлуатації на території Автономної Республіки Крим [7].

Через економічну ситуацію в країні ризики потрапляння в ситуацію торгівлі людьми зростають:

21 % потенційних трудових мігрантів з України погодилися б заради роботи в іншій країні перетнути кордон нелегально, працювати під замком або віддати свій паспорт працедавцю. У попередні роки цей показник становив 14 %.

За даними GfK Ukraine, 40 % дітей і молоді віком 13–17 років, що належать до соціально незахищених категорій, готові погодитись хоча б на одну пропозицію, що може призвести до втягування в торгівлю людьми [1].

Виклад основного матеріалу. Торгівля людьми має надзвичайно негативний вплив, насамперед для постраждалого (тяжка праця проти своєї волі; життя в атмосфері страху та знуцання; неможливість приймати самостійні рішення; постійний контроль, обмеженість свободи пересування та спілкування або повна ізоляція; незадовільні побутові умови; ризик депортації чи ув'язнення; психічні розлади, висока вірогідність травматизму, небезпечні хвороби (у т. ч. статеві захворювання, ВІЛ/СНІД); відсутність доступу до медичного обслуговування; особистісна та професійна деградація; стигматизація у разі повернення додому тощо), для родини постраждалого (втрата родинних зв'язків; відсутність достовірної інформації про зниклого члена родини, хвилювання; розлучення дітей з батьками, високий ризик розпаду сім'ї, психологічного та емоційного віддалення її членів у разі повернення додому; ризик стати об'єктом насмішок та осуду), для суспільства (руйнування суспільної моралі, небезпечне «звикання» громадської свідомості до негативного явища, поширення венеричних захворювань, СНІДу; депресивних синдромів та суїцидальних тенденцій; зростання агресивності та жорстокості; збільшення кількості самотніх, покинутих людей похилого віку та дітей-сиріт; криміналізація суспільства та ін.), для держави (зростання рівня злочинності, корупції; негативний вплив на ринок праці; проблеми у сфері охорони здоров'я та соціальній сфері; уповільнення розвитку країни; втрата генофонду нації).

Усе вищесказане нашою потребою є необхідність профілактичної роботи – щодо запобігання торгівлі людьми. Тому розробка і впровадження програми виховної роботи з питань протидії торгівлі людьми «Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція» для загальноосвітніх навчальних закладів є досить нагальною. Її апробовано з 2009 по 2015 роки в рамках проекту «Попередження торгівлі людьми шляхом розвитку соціальної роботи та мобілізації громад», який реалізовувався представництвом Міжнародної організації з міграції в Україні у партнерстві з Всеукраїнською благодійною організацією «Український фонд

„Благополуччя дітей» та Західноукраїнським ресурсним центром за фінансової підтримки Швейцарської Конфедерації. У жовтні 2016 року матеріали комплексної програми доопрацьовано відповідно до змін у законодавстві України та ситуативного аналізу щодо викликів у протидії торгівлі людьми та схвалено до використання у загальноосвітніх навчальних закладах Науково-методичною комісією з проблем виховання дітей та учнівської молоді Науково-методичної ради з питань освіти Міністерства освіти і науки України. Впровадження програми «Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція» на сучасному етапі передбачено завданнями з виконання Державної соціальної програми протидії торгівлі людьми на період до 2020 року (пп. 2.7, 2.9) та включено до плану заходів Міністерства освіти і науки України щодо запобігання торгівлі людьми до 2020 року (наказ № 405 від 8 квітня 2016 р.).

Програму розраховано на учнів 7–11 класів загальноосвітніх шкіл, інтернатів та професійно-технічних навчальних закладів. Для її впровадження розроблено відповідні посібники, які знаходяться у вільному доступі на сайтах Міністерства освіти України та Українського фонду «Благополуччя дітей». Окрім того, програма містить навчальні ігри «Рожеві окуляри» та «Галопом по Європах», що допомагає надавати інформацію в цікавий для учнів спосіб. Оскільки фінансова грамотність та успішна кар'єра – хороший запобіжний засіб протидії торгівлі людьми, то до програми виховної роботи увійшли окремі курси: «Професія. Кар'єра. Успіх», «Творимо майбутнє відповідально й ощадливо». Також, як доповнення до неї, можна використовувати веб-сайт із онлайн-курсом www.stoptrafficking.org.

Основними орієнтирами програми є: сприяння самопізнанню, самореалізації, самоствердженню і самовдосконаленню особи; розвиток навичок відповідальної і водночас безпечної поведінки, умінь адекватно приймати рішення у різноманітних, в тому числі складних життєвих ситуаціях; визначення та формування громадянської позиції особи.

Теоретико-методологічною основою програми є філософсько-соціологічне розуміння людської діяльності, форм соціальної поведінки людини у різних сферах, ставлення до дитини як до суб'єкта власної життєдіяльності, використання у роботі системного, особистісно орієнтованого і діяльнісного підходів.

Принципи побудови та впровадження програми: комплексність, варіативність, послідовність, логічність викладення матеріалу, його поступове ускладнення.

У базисі програми лежить ідея «допомоги для самопомоги». Ключові поняття програми: добро, гідність, безпека, громадянськість, права, обов'язок, відповідальність, цінності, життєві навички та ін.

Основними характеристиками програми є: активізація особистісного потенціалу школярів для самореалізації та самоствердження в різних сферах життєдіяльності; зміцнення сімейних стосунків, становлення адекватної самооцінки (розуміння себе як цінності, людини з правами, свободами, інтересами); актуалізація знань, умінь і навичок школярів щодо критичного оцінювання, ухвалення рішень, управління собою в ситуаціях, що можуть призвести до потрапляння у тенета торгівлі людьми; формування позитивної мотивації школярів до засвоєння інформації щодо протидії торгівлі людьми та наявних соціальних послуг у разі потрапляння в складну життєву ситуацію; організація взаємодії, спілкування школярів через активне залучення їх до навчально-виховної інтерактивної діяльності; використання різних форм і методів роботи для формування свідомості школярів та їх безпечної поведінки.

У змісті цієї програми виховної роботи зроблено акцент на формуванні таких життєвих навичок, як спілкування, прийняття рішень, критичне мислення, управління емоціями, стресами та конфліктними ситуаціями, формування цінностей тощо. Саме розвиток цих життєвих навичок школяра є важливою умовою профілактики торгівлі людьми в громаді, оскільки готує особистість на порозі самостійного життя до запобігання життєвих криз, аморальної чи протиправної поведінки, недопущення маніпуляцій тощо.

Зміст названих вище базових компонентів розкривається у таких тематичних блоках: «Ставлення до себе» (визначення та усвідомлення дитиною власних особистісних якостей, емоційного світу, самооцінка потреб, визначення власної позиції в системі життєвих цінностей); «Ставлення до інших людей» (формування у школярів умінь толерантного ставлення до інших людей на засадах поваги до їхніх прав та свобод); «Ставлення до діяльності» (підготовка особистості до свідомого вибору професії та безпечного життєвого шляху, до активної діяльності в різних сферах); «Ставлення до навколишнього світу» (усвідомлення культурного різноманіття у світі, його багатогранності, розуміння себе як громадянина суспільства, члена міжнародної спільноти).

На виховних заходах вибудовуються соціально очікувані моделі поведінки свідомого громадянина, а також прийнятні дітьми конструктивні стратегії

поведінки у небезпечних ситуаціях. Програма передбачає надання школярам аргументованої інформації, що сприяє виробленню у них негативного ставлення до явища торгівлі людьми та пов'язаних із ним злочинами і водночас позитивної мотивації до його запобігання. У зазначеному контексті враховується специфіка мотивації сучасних школярів, особливо учнів старших класів, щодо працевлаштування, навчання, відпочинку за кордоном. Розроблені матеріали допоможуть учням в організації їхнього дозвілля, розвитку ініціативності та реалізації інтересів, виборі майбутньої професії [4].

Провідною характеристикою програми «Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція» є її варіативність, що виявляється, по-перше, в оптимальному поєднанні різних організаційних форм і методів виховної роботи; по-друге, у вільному і раціональному визначенні часу (годин), необхідного для розкриття змісту базових компонентів; по-третє, у можливості вибіркового компонування заходів в умовах реалізації програми за межами загальноосвітнього навчального закладу.

Організаційними формами виховної роботи з питань протидії торгівлі дітьми (виховними заходами) відповідно до програми є: тематичні виховні години, бесіди, дискусії і диспути, тренінги, станційна гра, соціальний проект, усний журнал, конкурс малюнків/плакатів, зустрічі з фахівцями, кіно- та відеоекскурсії (обговорення фільму); комікси; рольові, ділові (навчальні) та настільні ігри тощо. Виховні заходи об'єднують різні методи роботи: бесіду, тематичне малювання, «мозковий штурм», роботу в групах, інформування, переконання, навіювання, роз'яснення, приклади, творчу майстерню, розв'язання складних життєвих ситуацій тощо.

У жовтні – листопаді 2016 р. проведено шестиденний семінар-тренінг для представників Волинської, Київської, Миколаївської, Луганської, Рівненської, Одеської та Чернігівської областей із числа методистів і викладачів обласних інститутів післядипломної педагогічної освіти, методистів і керівників методичних об'єднань міських та районних управлінь (відділів) освіти щодо забезпечення підготовки педпрацівників до проведення заходів з дітьми щодо безпечної міграції та протидії торгівлі людьми шляхом упровадження програми виховних заходів із запобігання торгівлі людьми «Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція» в інститутах післядипломної педагогічної освіти.

Проект «Впровадження програми з попередження торгівлі людьми в інститутах післядипломної педагогічної освіти, II фаза» реалізовано Українським

фондом «Благополуччя дітей» у партнерстві з представництвом Міжнародної організації з міграції в Україні за фінансової підтримки Міністерства міжнародних справ Канади при сприянні Міністерства освіти і науки України.

Семінар-тренінг упроваджувався, керуючись такими концептуальними засадами, заснованими на теоретичних положеннях бразильського вихователя Паоло Фрейре: освіта ґрунтується на «банківському» підході, коли інформація зберігається у пасивних куточках пам'яті, звільняючи її; освіта повинна допомагати ставити правильні запитання та надавати можливість будувати схеми для відповіді на них та їх активного вирішення; освіта має базуватись на потребах людей та їхньому життєвому досвіді; освітній процес є процесом обміну й діалогу, або відображення та дії.

Переваги тренінгу: груповий досвід протидіє відчуженню, допомагає вирішенню міжособистісних питань; група відображає суспільство в мініатюрі; у групі учасники можуть ідентифікувати себе з іншими, що значно підвищує ефективність оволодіння новим досвідом; у групі людина може отримувати нові знання, уміння, навички, експериментуючи з різноманітним матеріалом; у групі людина може мати зворотний зв'язок і підтримку з боку інших членів групи.

Працівниками кафедри педагогіки і психології, центру практичної психології та соціальної роботи ВІППО в процесі впровадження проведено семінари-тренінги з програми «Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція» у таких навчальних закладах області: «Луцький навчально-реабілітаційний центр Луцької міської ради Волинської області»; «Луцька загальноосвітня школа І-ІІІ ст. № 12 Луцької міської ради Волинської області»; Любомльська ЗОШ І-ІІІ ст. № 3; «Луцька загальноосвітня школа І-ІІ ст. № 11 – колегіум

Луцької міської ради»; ЗОШ І-ІІІ ст. № 1 гімназія смт Іваничі відділу освіти Іваничівської РДА; «Луцька загальноосвітня школа І-ІІІ ст. № 7 Луцької міської ради Волинської області»; «Луцька загальноосвітня школа І-ІІІ ст. № 23 Луцької міської ради Волинської області»; «Луцька загальноосвітня школа І-ІІІ ст. № 22 Луцької міської ради Волинської області». Також програму впроваджено у Волинському інституті післядипломної педагогічної освіти на курсах підвищення кваліфікації вчителів: заступники директорів шкіл з виховної роботи; вчителі основ здоров'я та ЗВ; педагоги-організатори, класні керівники; практичні психологи та соціальні педагоги; вихователі шкіл-інтернатів та спецшкіл. Семінари-тренінги проведено і для практичних психологів та соціальних педагогів області. Відгуки учасників були схвальними, частина їх висловила бажання впровадження програми у своєму освітньому закладі.

Висновки. Проблематика торгівлі людьми є надзвичайно актуальною. Розглянута програма може стати чудовим інструментом для підвищення «комфортності» розвитку особистості учня, її структура передбачає можливість реалізації за межами ЗНЗ: у позашкільному навчальному закладі, закладі оздоровлення та відпочинку.

Упровадження в навчально-виховний процес загальноосвітнього навчального закладу програми виховної роботи «Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція» є ефективним елементом запобігання торгівлі людьми, а також новітнім методом пропагандистсько-просвітницької діяльності, що гарантує захищеність підростаючого покоління від небезпек, розглядає людину як суб'єкт власного життя і передбачає формування у школяра вміння свідомо користуватися правами, бажання керувати своїм життям, здійснюючи моральний вибір, розвиваючи власні громадянські якості.

Література

1. Дослідження обізнаності про ризики торгівлі людьми серед вразливих дітей та молоді в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mon.gov.ua/content/Новини/2016/07/29/report-on-the-survey-results-on-ht-awareness-among-vulnerable-children-and-youth-ukr.pdf>
2. Протокол про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї, що доповнює Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності (укр/рос) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_791
3. Соціально-педагогічні основи захисту прав людини, протидії торгівлі людьми та експлуатації дітей : навч.-метод. посіб. [Текст] / за заг. ред. К. Б. Левченко, Л. Г. Ковальчук. – 2-ге вид., доповн. і переробл. – К. : Агентство «Україна», 2016. – 368 с.
4. Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція : програма виховної роботи з учнями з питань протидії торгівлі людьми [Текст] / наук. кер. і ред. І. Д. Звереві та Ж. В. Петрочко. – К. : ФО-П Буря О. Д., 2014. – 88 с.
5. Соціально-психологічна реабілітація дітей, вилучених із ситуації торгівлі дітьми та інших найгірших форм дитячої праці [Текст]. – К. : ОБСЄ, 2007. – 122 с.
6. Соціально-педагогічні основи протидії торгівлі людьми та експлуатації дітей : навч.-метод. посіб. [Текст] / К. Б. Левченко, Л. Г. Ковальчук, О. А. Удалова [та ін.]. – К. : Агентство «Україна», 2011. – 292 с.
7. Торговля людьми в Україні – огляд ситуації, січень – червень 2017 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.stoptrafficking.org/sites/default/files/mom/documents/CT_situation%20analysis%20JUN%202017%20UKR.pdf
8. Дослідження з питань міграції та торгівлі людьми в Україні, 2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://iom.org.ua/sites/default/files/migration_and_human_trafficking_in_ukraine_2017_ukr.pdf